

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wyznaczniki gatunkowe na przykładzie listu literackiego

Author: Teresa Wilkoń

Citation style: Wilkoń Teresa. (2015). Wyznaczniki gatunkowe na przykładzie listu literackiego. W: D. Ostaszewska, J. Przyklenk (red.), "Gatunki mowy i ich ewolucja. T. 5, Gatunek a granice" (S. 210-220). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Teresa Wilkoń

Katowice

Wyznaczniki gatunkowe na przykładzie listu literackiego

1.

List jest tekstem, który może wystąpić w czterech rodzajach gatunkowych:

- jako list użytkowy, o funkcjach czysto pragmatycznych; ten typ listu wywodzi się z okresu starożytnego (Mezopotamia, Babilonia — około 3500—3000 p.n.e.; Egipt — początek III tysiąclecia p.n.e.);
- jako list retoryczny (urzędowy, polityczny, prawniczy, naukowy, literacki); list ten tworzył załączek korespondencji i odegrał ważną rolę w powstaniu szlachetnych odmian listu, takich jak np. list poetycki, list filozoficzny, list prywatny osobisty i towarzyski; list ten występował w okresie od VI wieku p.n.e. do końca X stulecia n.e.;
- jako list romantyczny z pierwszej połowy XIX wieku n.e., wprowadzający do literatury nowe treści i wartości;
- jako list oficjalny, urzędowy.

Wszystkie te listy miały niektóre cechy wspólne, takie jak:

- konkretna kategoria osoby nadawcy;
- konkretna kategoria osoby adresata (odbiorcy), adresat (odbiorca listu) odgrywa często rolę ważniejszą od nadawcy;
- nawiązania do form wypowiedzi półdialogowych lub (później) dialogowych;
- pisany charakter listu, nawiązujący w przypadku listu użytkowego do mowy potocznej;
- występowanie niektórych składników — części listu, takich jak: tzw. nagłówek, pozdrowienia dla adresata, data i miejsce wysłania, zakończenie listu (pozdrowienia, wyrazy szacunku), podpis autora itp.

Oprócz listów autentycznych znane są też listy fikcyjne oraz listy imitujące, odgrywające rolę autentycznych, dokumentarnych przekazów listowych. Wymienione quasi-listy i pseudolisty występują w utworach

literackich, pełniąc funkcję dokumentów, tekstów cytowanych i tekstów wymyślonych na potrzeby określonych, nie zawsze etycznych, pobudek. Listy tego typu występują nie tylko w literaturze. Tworzą one bardzo często wypowiedzi nieprawdziwe, stanowiące kłamstwo stosowane w negatywnych funkcjach dezinformacji, fałszywej ekspresji czy impresji. Funkcja poetycka może przekształcić się w funkcję antypoetycką (jak np. w przypadku wierszy turpistycznych z okresu baroku lub poezji po 1956 roku; może też w grę wchodzić niedbałość i bylejakość języka w potocznych listach prywatnych).

Obrażliwe teksty publikowane w ostatnich latach w Internecie, pisane do określonych polityków, dziennikarzy czy intelektualistów, mają charakter takich antylistów, w których środki komunikacji opierają się na insynuacjach, przewiskach, kalumniach i agresji. Podobne antylisty pojawiały się w czasach komunikacji pisemnej, były pisane na papierze i przesyłane pocztą. Dzisiaj antylisty stały się zjawiskiem masowym.

List mógł występować w bardzo różnych postaciach i funkcjach, odmienni mogą być też ich nadawcy i adresaci, różne są tematy listu, środki służące pisaniu listów — od tabliczek glinianych i pisma klinowego, po nietrwale komunikaty elektroniczne. Jest to jeden z najbardziej zróżnicowanych i rozmytych gatunków, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę zarówno jego historię, jak i stan współczesny. Pod jedną nazwą „list” kryją się byty tak odmienne, że bardzo trudno jest wyznaczyć granice tej formy genologicznej.

2.

Oba typy listów: użytkowy i retoryczny występują w postaci wariantów. Jeśli idzie o list użytkowy, będący listem najstarszym i — z różnymi modyfikacjami — trwającym do dzisiaj, odegrał on znaczną rolę w starożytności, a następnie w średniowieczu, renesansie, baroku i oświeceniu. Przez wielu badaczy jest on uważany za list podstawowy, z którego wywodzą się wszystkie inne odmiany listu i korespondencji. Wydaje się, że można wyodrębnić następujące warianty tego listu, mając na uwadze historyczne okresy jego ewolucji:

Listy te związane były z codziennością ówczesnego życia. Nie zawierały wielkich tematów i wielkich nazwisk, wiadomości służyły konkretnym celom zbiorowości, w imię której jakiś urzędnik miasta, królestwa, stolicy czy prowincji zlecał wykonanie określonej pracy, sprzedaż czy przesłanie jakichś towarów, zapłatę zaległych powinności, wykonanie najrozmaitszych czynności, ważnych dla danego kraju.

Jaka była funkcja główna najstarszych listów? Jak pisze Izabella ADAMCZEWSKA (2006: 385), „genezy epistolografii należy szukać w działaniach przewyciężających dystans przestrzenny dzielący ludzi i utrudniający komunikację między nimi”. Wiele też było innych konkretnych powodów sięgania po tę formę komunikacji, zastępującą kontakt bezpośredni i struktury wypowiedzi dialogowej. Istniały listy, które zakładały odpowiedź lub które miały charakter powiadomienia, rozkazu, polecenia, nagany itp. Przyjmuje się w związku z tym, że była to wypowiedź pisana monologicznie czy też „półdialogowa”.

Listy często zastępowały komunikat potoczny i obfitowały „w błędy językowe, pozbawione też były jakiegokolwiek wartości estetycznej” (ADAMCZEWSKA, 2006: 285).

3.

Znacznie później (od około V wieku p.n.e.) powstawały listy *retoryczne*. Były to listy greckie, a później rzymskie. Prezentowały one wyższy poziom kultury starożytnej. Stanowiły część piśmiennictwa, które rozwinęło się wpierw jako alfabetyczne (symboliczne) fenickie, aramejskie, hebrajskie (około XI wieku p.n.e.), a później szerzyło się w postaci pisma greckiego i pisma rzymskiego (łacińskiego). Wynalazek papirusu przyspieszył rozwój kultury piśmiennej, a w jej obrębie rozwój literatury, nauki, filozofii, religii.

W Grecji już między IX a VI wiekiem p.n.e. zaczęto się uczyć sztuki pisanania. Umiejętność tę przejęli Rzymianie. *Ars scribendi*, a w jego obrębie *ars epistolandi*, stworzyły szkołę stylu retorycznego, który wpłynął na powstanie artystycznych odmian ówczesnego piśmiennictwa. Retoryka była zarówno nauką teoretyczną, jak i praktyczną. Uczyla przede wszystkim sztuki sprawnego przemawiania (krasomówstwa), ale nie ograniczała się tylko do oratorstwa. Styl retoryczny od starożytności aż do XVIII wieku ogarnął różne rodzaje piśmiennictwa, z poezją włącznie. Styl ten odegrał istotną rolę w sztuce pisanania listów.

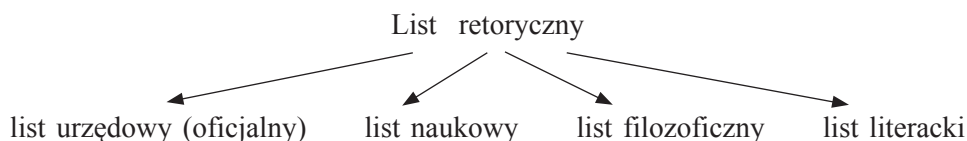
Listy retoryczne ulegały często konwencjonalizacji, która wprowadzała do tego gatunku uporządkowanie tekstu, jego segmentację, wyszukane słownictwo i frazeologię, różne figury stylistyczno-semantyczne, nacechowanie estetyczne

całego tekstu. Autorami listów byli ludzie wykształceni: filozofowie, uczeni, publicyści, znawcy poetyki i stylistyki, historycy, etycy, dydaktycy i pisarze.

Do listów retorycznych należy *korespondencja*, złożona z dwóch lub więcej listów, w których prowadzona jest wymiana ról nadawczo-odbiorczych. Z półdialogu, jakim jest list pojedynczy — bez odpowiedzi, korespondencja staje się dialogiem wzbogacającym strukturę listu.

Epistolografia retoryczna zaczęła wpływać na gatunki użytkowe listu, wprowadzając do nich elementy stylu oficjalnego, dla którego charakterystyczny był pewien ład wypowiedzi oraz zwroty i formuły grzecznościowe.

Jeśli idzie o warianty listu retorycznego, to proponuję je przedstawić w następujący sposób:

Wydaje się, że trzeba tu też umiejscowić list prywatny, traktowany przez niektórych badaczy jako prototyp listu literackiego. W takim ujęciu mielibyśmy następujący ciąg rozwojowy:

list użytkowy → list prywatny → list literacki

Należy tu jednak podkreślić, że powstanie i rozwój listu literackiego (około VI—V wieku p.n.e.) wiążą się przede wszystkim z wpływem piśmiennictwa literackiego (prozy, poezji, nawet dramatu i ich gatunków), a zarazem z wpływem epistolografii wykraczającej poza obręb pierwotnego listu użytkowego. Autorzy listów literackich przejmują z nieliterackich listów retorycznych następujące cechy:

- kompozycja całości listu i jego poszczególnych części; jak pisze Teresa LANCHOLC (1990: 397—403): „budowa listu pozostawała w widocznym związku ze strukturą mowy, uschematyzowanej w obrębie retoryki”;
 - różnorodność tematyczna;
 - nawiązania do wielu innych gatunków i rodzajów literackich, np. do liryki, poematu podróźniczego itp.;
 - nacechowanie stylistyczne utworu (użycie wielu figur stylistyczno-językowych);
 - częstotliwość motywów związanych ze sferą przeżyć autora;
 - sublimacja środków leksykalnych i frazeologicznych.
- List starożytny składał się z następujących segmentów:
- preskrypt — początek listu, który zawierał: tytuł, imię piszącego, imię adresata, przy czym należało wymienić jego urzędowe tytuły;

- formuła stanowiąca pozdrowienia, por. rzymskie *salutem* ‘pozdrowienie zasyła’, *salutem dicit* ‘pozdrowia’, *salutem dicit plurimum* ‘serdecznie pozdrowia’, a następnie rozwinięta formuła: *si vales; bene est, ego valeo* ‘jeżeli zdrow jesteś, to dobrze, ja sam jestem zdrow’;
- przedstawienie się autora i wyłuszczenie prośby połączonej z omówieniem sprawy oraz z próbą wzruszenia adresata;
- zakończenie listu, które — jak pisze T. LANCHOLC (1990: 398) — „u Greków stanowiły życzenia szczęścia lub zdrowia, u Rzymian zwykle »Vale« — »Bądź zdrow«”.

Uwagę zwracają grzeczność formuł oraz wyraźna dążność do prostoty i zwięzłości stylu.

Średniowiecze zmieniło nieco wzorce starożytne. Pojawiły się formuły chrześcijańskie, np. początek listu św. Augustyna do św. Hieronima (z około 402 roku n.e.): „Domino charissimo et desideratissimo, et honorando in Christo fratri, et compresbytero Hieronymo, Augustinus in Domino salutem”¹ (LANCHOLC, 1990: 398).

4.

Może dobrze byłoby w tym miejscu przytoczyć jeden z nielicznych listów polskich, pisanych pod koniec XV wieku. Jest to list stosujący segmenty i formuły retoryczne, których tu nie będę analizować, gdyż zostały omówione przez innych badaczy (WŁODARSKI, 1997; WILKOŃ, 2004). Oto ów list:

W jedności, stałości serca mego...

*W jedności, stałości serca mego
żadne[mu] nie objawiam tego,
jedno tobie: namilejsze moje pocieszenie!
A przy tym pozdrowienie i pokłonienie
na obiedwie kolenie, aż do samej ziemi —
bo tego jest w obyczajach wiele.
I po wtory kroć pozdrowienie i pokłonienie
na obiedwie kolenie, aż do samej ziemi.
Przy tym, namilsza, nawiedzam zdrowie twoje,
a tobie też opowiadam swoje.
Toć na mie wie Pan Bog z wysokości,*

¹ Przekład: „Najdroższemu i najukochańszemu Panu, czcigodnemu Bratu w Chrystusie i Współkapłanowi Hieronimowi — Augustyn pozdrowienie w Panu”.

*iż ja ciebie miłuję [z] serdecznej miłości,
tak, iż też o tobie nie mogę przestać myśleć we dnie i w nocy,
dobrze ze mnie zdrowie nie wyleci.
Toć bych ja ciebie nie żałował, nic nie żałował,
bych się jedno z tobą, m[oja] n[amilsza], nagadał
i do wolej namiełował.
Bowiem, moja namilsza, wiecie, iż to j[es]t obyczaj tego
nawiedzić jeden drugiego.*

*O Boże Wszechmogący, który panujesz swemu stworzeniu,
oddal dziś smutek, który panuje sercu memu!
Boć muszę na każdą godzinę wzdychać,
a ciebie, miła, zawsze wspominać.
By się wszyscy doktorowie argowali,
jeszcze by mojego smutku nie wypisali,
bo tak me serce j[es]t wielmi zranione.
By były wszyćki maści zebrane,
aptaki przyrownane,
nie mogłyby nic pomocy,
kromia Bożej mocy.
Jedno ty, moj przyjacielu namilszy,
ty j[es]t też ze wszech nawdzięczniejszy,
ty pocieszysz, ty ochłodzisz,
ty uzdrowić raczysz!*

*Aby się też wszyćcy ptacy zlecieli,
tedy by się takowej miłości dziwowali!
A jeszcze, moja namilejsza,
przez ten list niniejszy pytam:
powiedz mi co wesołego
dla pocieszenia serca mego,
iżbych nie miał tużenia wielkiego —
bo będzie-li tego wiele,
muszę przyjąć smutek za wesele.
Wszak dobrze znasz moję miłość,
miejże, m[oja] n[amilsza], w miłowaniu stałość!
Bowiem mię dziw temu:
smucę się, a nie wiem, czemu,
żyw — nie wiem, co mi się dzieje,
iż się czasem moje smutne serce śmieje;
myślenia tegoż ma dosyć,
a wzdychania nie trzeba prosić.*

*A nie miej, moja namilejsza, w tych słowach rospaczy,
ale temu za pewne wierzyć raczy,
a proszę, t[y] n[amilejsza], pokornie,
racz to wszystko przyjąć wdzięcznie ode mnie.*

*A zatym cię poruczam Onemu,
co służy wszytek świat Jemu,
i po wtory kroć poruczam cię Panu Bogu,
który wstał trzeciego dnia z grobu.
Imienia, miła, swego
nie wypisuję dla podejrzenia ludzkie[go],
bo dziś, co młodzi ludzie baczą,
na to i wrony kraczą.
I ty, mej milej co ten list będziesz czcił,
aby ode mnie mą miłą oblał i pozdrowił;
a gdyby mię wiernie a stale miłowała,
daj to, Boże, aby w tym długo trwała!
A jeslim ja tobie mił,
chcę, aby ten list na cię zawsze patrzył,
a poki się nie zedrą słowa lista tego,
poty ty, ma namilsza, nie wynidziesz [z] serca mego!
Amen.*

(cyt. za: WŁODARSKI, 1997: 105—108)

Jest to list miłosny. Nie sędzę jednak, aby pisał go żak krakowski. Złożył go raczej absolwent krakowskiej Akademii, może jakiś nauczyciel, kancelista dworski czy urzędnik biskupstwa. List jest bardzo poważny i pobożny, pisany przez człowieka dojrzałego².

Wydaje się, że cechy retoryczne, na które kładzie nacisk Aleksander Wilkoń, zderzają się w tym utworze z językiem wypowiedzi żarliwej i uczuciowej, z prośbami o wstawiennictwo Boga. Poeta zaklina się, powołując się na Boga, że miłuje z całego serca swoją najmiłszą i nazywa ją swoim najmiłszym i najwdzięczniejszym przyjacielem. Są to wyznania podmiotu lirycznego, odbiegające od tego typu zwrotów w innych wierszach miłosnych. Pięknie i prawdziwie brzmią frazy z pozdrowieniami:

*A przy tym pozdrowienie i pokłonienie
na obiedwie kolanie, aż do samej ziemi —
(...)
I po wtory kroć pozdrowienie i pokłonienie
na obiedwie kolanie, aż do samej ziemi.*

² Pełną analizę tekstu daje A. WILKOŃ (2004: 182—186).

Dwukrotne powtórzenie pozdrowienia, trzykrotnie rymowanego: *pozdrowienie* — *pokłonienie* — *aż do samej ziemi*, należą do środków wyrażających żarliwość miłosnego uniesienia. Poetycki charakter mają też odautorskie wyznania. Brzmiały one szczerze i refleksyjnie:

*smucę się, a nie wiem, czemu,
żyw — nie wiem, co mi się dzieje,
iż się czasem moje smutne serce śmieje;
myślenia tegoż ma dosyć,*

Ciekawy jest fragment, w którym poeta krakowski (w wierszu występują cechy języka małopolskiego) mówi w dyskrekcji:

*Imienia, miła, swego
nie wypisuję dla podejrzenia ludzkie[go],
bo dziś, co młodzi ludzie baczą,
na to i wrony kraczą.*

Poeta krytycznie wypowiada się tutaj o młodych ludziach, a w następnych wersach wspomina o posłańcu, którego prosi o odczytanie listu ukochanej. Przyniesiony dla najmiłszej list *ma zawsze na nią patrzeć* — jest to bardzo zręczne zakończenie listu, potwierdzające pogląd, że pisał go ktoś, komu sztuka poetycka była bliska i znana, kto umiał wnieść do niej sporo inwencji. Jeśli list pochodzi z roku 1499, to ma on już pewne rysy tekstu pogranicznego, średniowieczno-renańskiego. Jest to zatem list literacki, poetycki. W obrębie tej grupy listów kształtował się stopniowo, powoli, model listu artystycznego, który został wchłonięty przez poezję lub prozę.

Z historii listu wynika, że granice gatunku zostały parokrotnie przesunięte:

- z listu użytkowo-potocznego na list retoryczny;
- z listu retorycznego publicznego, oficjalnego na list prywatny grzecznościowy;
- z listu spod znaku *ars bene epistolandi* na list artystyczny o dwojakim obliczu: poetyckim i prozatorskim — obie te wersje miały i mają nadal różne właściwości kompozycyjne, stylistyczne, genologiczne, które w przypadku tego typu listu prowadziły do wyodrębnienia się listu jako autonomicznego gatunku, rozwijającego się w poszczególnych epokach bez nawiązywania do dawnych listów oraz do listów potocznych współczesnych.

Można przyjąć istnienie trzech zasadniczych gatunków listów:

- list użytkowy potoczny, obecny z pewnymi modyfikacjami do czasów współczesnych;
- list retoryczny (istniejący od VI—V wieku p.n.e. do XVIII stulecia n.e.);

— list literacki (zrazu retoryczny), od czasów romantycznych rozwijający się jako list w pełnym tego słowa znaczeniu artystyczny, występujący w dwu zasadniczych wersjach czy wariantach:

- list poetycki (rozwijał się zwłaszcza w XIX—XX wieku n.e.),
- list prozatorski (od XIX do XX w. n.e.).

W czasach współczesnych (w XX—XXI wieku) istnieją następujące rodzaje listów:

- list prywatny,
- list urzędowy (oficjalny),
- list naukowy,
- list literacki.

List literacki miał wiele wariantów historycznych. Przeszedł on daleko idącą ewolucję, w trakcie której wykształcił własne cechy, mające charakter cech gatunkowych.

Lista jego wariantów tematycznych jest długa, ponieważ list literacki był otwarty na wiele tematów oraz form stylistycznych i kompozycyjnych, a także genologicznych. Stąd wyróżnić można listy typu: list liryczny, list epicki, list powieściowy (lub powieść listowa) itp.

Ważne odmiany listu literackiego powstały w początkach XIX wieku — wielką karierę artystyczną i poznawczą robił wówczas list romantyczny. W Polsce zyskały sławę listy Słowackiego (np. listy do matki), Krasińskiego (np. do Delfiny Potockiej), Norwida i — w nieco mniejszym stopniu — Mickiewicza. Jak pisze Marek PIECHOTA (1991: 483—485): „twórcy poetyk klasycystycznych wykazali nikłe zainteresowanie listem. [...] Zamiłowanie do ścisłego rozgraniczenia rodzajów i gatunków wobec listu musiało skapitulować: ile jest okoliczności i stosunków ludzkich w życiu towarzyskim, tyle może być rodzajów listów”. List w pełni odżył — można powiedzieć, że zrodził się jakby na nowo — w poezji romantycznej.

W przypadku listu, który może być tekstem: użytkowym, naukowym, urzędowym, a także prywatnym, list literacki stanowi gatunek, który łączy literaturę (w tym poezję) z wymienionymi listami wówczas, gdy wymienione odmiany są przedmiotem stylizacji i imitacji, stanowiącej część powieści lub poematu epickiego. Wspomniałam już o tym, rzecz wymaga jednak pewnego rozwinięcia. Wszystkie stylizacje tekstu na tekst nieliteracki, podobnie jak wszystkie autentyczne listy, zacytowane w utworze (np. o tematyce biograficznej czy historycznej), nie tworzą gatunku, choć mają cechy gatunkowe. Są to jednak cechy należące do listów, które nie są literackie.

Jakie więc odmiany listów mają charakter literacki? Oto niektóre z nich: list prozatorski powieściowy, prozatorski dramatyczny, prozatorski esejistyczny, prozatorski filozoficzny, prozatorski psychologiczny, list poetycki autobiograficzny, list poetycki liryczny, poetycki miłosny itp.

Zbigniew SUDOLSKI (1991: 431—435) uważa, że „w polskiej epistolografii odwrót od czysto praktycznych funkcji listu rozpoczął się w korespondencji króla Jana III z Marysieńką. Sobieski, którego kultura literacka i uczuciowa ukształtowana została przez francuską literaturę romansową, rozpoczął u nas wyzwolenie listu spod obowiązujących go norm i funkcji [...], jednak jego prekursorstwo [...] przeminęło bez echa, gdyż zespół jego listów uTORował sobie drogę do czytelnika dopiero w r. 1823”. Idąc tropem tego badacza, którego pogląd w pełni tu podzielam, należy stwierdzić, że romantyzm stworzył i ugruntował list jako wyznanie, nobilitujące sferę uczuć, wypowiedzenie całej osobowości autora. List przynosił chęć utrwalania przeżyć wewnętrznych, ale także sferę myśli, refleksji, poglądów na świat i człowieka. Romantyzm rozwinął pragnienie wyrażenia siebie, a zarazem sztukę dialogu ze swoim adresatem, sztukę przybierającą cechy korespondencji otwartej na duchowość, przeżycia, wspólne widzenie świata. List romantyczny w pełni otwierał się na literaturę i sztukę, na artyzm i ideał poety-artysty. Intensyfikował się dialog, ale rozwijał się też monolog wewnętrzny i elementy wyobraźni, duchowych rozterek i lęków.

Od czasu romantyzmu poszerzały się, ale także uwalniały od retoryki i dydaktyzmu, granice tego gatunku. Mimo normatywizacji i konwencjonalizacji istniejącej w literaturze, granice gatunku były i są nadal elastyczne. Gatunki literackie zmieniają się szybciej i bardziej niż inne struktury genologiczne. Zmiany te mogą prowadzić do powstania nowego gatunku, co — niestety — nie wszyscy badacze odnotowują. Przywiązani do jednej nazwy gatunkowej, takiej jak powieść, list, poemat, nie chcą dostrzec, że są to często nazwy — homonimy. Nie odróżniają nowego gatunku od wariantu. A przecież na nowy gatunek literacki składają się dość liczne cechy, które z czasem mogą ulegać redukcji. Na ogół względnie ustabilizowany gatunek nie ma wielu wyznaczników, istnieje natomiast wiele jego wariantów, które z kolei, jak np. list prywatny czy list apostołski, mają po kilka cech — wyznaczników.

Literatura

- ADAMCZEWSKA I., 2006: *List*. W: GAZDA G., TYNECKA-MAKOWSKA S., red.: *Słownik rodzajów i gatunków literackich*. Kraków.
- KREMSEK K., 1970: *List poetycki w świadomości literackiej XVIII i XIX wieku*. „Roczniki Humanistyczne”, 1.
- LANCZOLC T., 1990: *List*. W: MICHAŁOWSKA T., red.: *Słownik literatury staropolskiej*. Wrocław.
- MACIEJEWSKI J., 1998: *List jako forma literacka*. W: BLAIM A., MACIEJEWSKI Z., red.: *Od listu do powieści autobiograficznej*. Lublin.

- MALEWSKA H., 1959: *Listy staropolskie z epoki Wazów*. Warszawa.
- MISIŃSKI M., 1971: *Listy miłosne dawnych Polaków*. Kraków.
- OCIECZEK R., 1982: *Sławorodne wizerunki. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII wieku*. Katowice.
- PIECHOTA M., 1991: *List*. W: BACHÓRZ J., KOWALCZYKOWA A., red.: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Kraków.
- SKWARCZYŃSKA S., 1937: *Teoria listu*. Lwów.
- SUDOLSKI Z., 1987: *Główne tendencje w rozwoju epistolografii romantycznej w Polsce (Mickiewicz — Krasiński — Słowacki — Norwid)*. „Przegląd Humanistyczny”, 2.
- SUDOLSKI Z., 1991: *Korespondencja*. W: BACHÓRZ J., KOWALCZYKOWA A., red.: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Wrocław.
- SZYMUSIAK J.M., STAROWIEYSKI M., 1971: *Epistolografia chrześcijańska*. W: SZYMUSIAK J.M., STAROWIEYSKI M.: *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*. Poznań.
- WILKOŃ A., 2004: *Dzieje języka artystycznego w Polsce średniowiecznej*. Katowice.
- WŁODARSKI M., 1997: *W jedności stałości serca mego*. W: WŁODARSKI M.: *Polska poezja świecka XV wieku*. Wrocław.

Teresa Wilkoń

The Generic Determinants Based on a Literary Letter

Summary

The article studies one of the oldest written genres: a letter. The author enumerates four types of the genre: the applied letter, rhetorical letter (from the Middle Ages, Renaissance and Baroque), official letter and literary letter (including its poetic form). The term — *letter* — contains various types of texts and their functions, as the limits of the genre are historically fluctuant and unstable.